

Torsdag med THORS

4.4.1985

VÄNSKAP och **GALenskap** har nor-diskt ursprung – som ord betraktade, alltså – lär vi oss av da-gens språktext där or-den på -skap blir sak-kunnigt belysta. Pro-fessorns utläggning avslutas lite hasard-artat med slantsing-ling...

En läsare, en tidigare vasalyceist, har begrundat det faktum att genus hos ord på -skap är antingen den-genus (d.v.s. real-genus) såsom boskap och dårskap eller neutrum, ett-genus, t.ex. kamratskap, -et. Framställningen är grundlig och innehåller många synpunkter.

Såsom vasalyceisten påpekar är en typisk grupp bland "-skap-orden" de som betecknar familjerelationer och står i neutrum, t.ex. faderskap och föräldraskap. Ordet skyldskap med den ålderdomliga klangen har också den-genus. Det "besläktade" ordet släktskap har likaså den-genus.

Vi kan också märka att de svenska orden på -skap följer två olika typer, de som har ett fornnordiskt ursprung och de som har ett tyskt ursprung. Den rent nordiska formen slutade ursprungligen på -skaper. Ovannämnda skyldskap har kommit från det fornnordiska skyldskaper. Vänskap och galenskap har också nordiskt ursprung. Ett gemensamt drag är alltså att den typen av ord betecknar vissa egenskaper hos människor.

Många ord som slutar på -skap har som sagt ett tyskt ur-

sprung. Det kan vara fråga om ord som i tyskan haft ändelsen -schaft, t.ex. Ritterschaft, ridderskap. Orden på -skap är vanliga just bland ord som tagits in från tyskan, t.ex. gemenskap (som kommer från medellågtyskans gemen som betyder "allmän") och vetenskap (medellågtyskans weten d.v.s. veta).

□

En annan läsare undrar om det heter krona och klave eller klava. – Vi vet ju att det motsvarande finska ordet heter klaava. – På svenska heter det klave.

Med klave menar vi ju bak-sidan/frånsidan d.v.s. reversen på ett mynt. På äldre tiders mynt kunde det på den här sidan finnas starkt förenklade avbildningar av sköldar. Avbildningarna påminde starkt om de band av trä eller järn som användes för att binda kreatur ("binda kreatur med klave").

Med klave har också menats frånsidan på mynt, där det avbildats två korslagda pilar. Dalarnes vapen innehöll just de korsade pilarna.

I senare svenska återspeglas det gamla vapnet i det något slangbetonade uttrycket gubbe eller pil, som har samma innebörd som krona eller klave.

□

Samma frågeställare funderar också på uttrycket singla slant, det man gör när man vill ha fram "gubbe eller pil". Singla har varit ett verb som anger att något klirrar smått. – Mynten har "klirrat smått" när man kastat upp en slant för att ta reda på om det blir krona eller klave.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

11.4.1985

MAGEN med den höga överbyggnaden får sin bock i kanten när prof. Thors går en rond med dagens brevfrågor...

I dag kommer nästan alla frågor från en och samma frågeställare.

Den första frågan gäller användningen av orden tillsvidare och hittills. Frågeställaren har rätt i att de ofta byts ut mot varandra på fel sätt.

Hittills betecknar något som skett i det förflutna till nuet, medan tillsvidare avser något som börjat i det förflutna, eller börjar i nuet, och fortsätter fram till en obestämd punkt i framtiden. Den frågande har ett bra exempel som belyser användningen: "Dr A. har hittills inte tagit emot på kvällstid, men håller tillsvidare (= än så länge) öppet kl. 18–20". Ett annat exempel: "Jari Kurri har hittills aldrig vunnit NHL:s skytteliga, men leder den tillsvidare i detta års serie".

□

Ett fel insmyger sig lätt vid verbet avlida. Jag har ofta noterat felet i våra tidningar: det händer, att ett dödsfall omtalas t.ex. så här: "N.N. avled plötsligt i går". Men den frågande påpekar helt riktigt, att formen avled endast kan användas, när det innebär ett bekräftande av något som har varit att vänta och något som redan tidigare omtalats i samma tidning. En sammansättning, såsom den i citatet, med avlida och plötsligt är därför felaktig.

I detta sammanhang vill jag peka på en typisk finlandism i dödsannonser, nämligen underskriften de egna i stället för det riktiga de anhöriga. En riks-svensk läsare uppfattar nämligen "de egna" i betydelsen "de underliga". Man kan ju säga så här: "Hans sätt att tala är

mycket eget, dvs. säregnet" (alltså särpräglad, avvikande från det vi är vana vid).

□

Samme frågande har stött på följande sats med helt misslyckad syftning: "Tack vare sin höga överbyggnad och lågt lig-gande tyngdpunkt behövs det inte mycket sjögång för att ma-gen skall börja vända sig på en sjöovan passengerare". – För att syftningen skall vara riktig borde magen ha en hög överbyggnad. Men det är ju inte magen som avses, utan ett fartyg.

Det som dock stöter läsaren och mig alldeles speciellt är det felaktiga bruket av tack vare. Med tack vare kan vi endast inleda satser med positiv innebörd.

Läsaren har också hittat en annan mindre lyckad formulering, nämligen: "högst två timmar mellan 11.30–13.30". Fe-len är här mycket påtagliga. För det första är högst ologiskt, då vi under den tidsrymden bara kan pressa in två timmar. För det andra bör vi skriva antingen "11.30–13.30" eller "mellan 11.30 och 13.30", inte en hybrid, mellanform, mellan dessa uttryck.

□

Till sist en fråga från en annan läsare. De s.k. söckenhelgernas öde är f.n. under om-prövning. Med dem avses ju kyrkliga helger, som infallit och skulle infalla under arbetsveck-an, t.ex. Kristi himmelsfärdsdag. I samband med det här undrar en läsare vad söcken är och varifrån ordet kommer. Söcken betyder vardag. Vi har ju uttrycket i helg och söcken, som inte är "tårta på tårta" såsom en del inom den yngre generationen felaktigt tror, utan betyder ungefär detsamma som till fest och vardag. Söcken kommer egentligen från ett äldre adjektiv sykn, "icke helgad, icke av-skild åt Gud, fri från skuld".

Carl-Eric Thors